

республіки Договору, підписаного 16 квітня 1922 р. у Рапалло між РРФСР і Німеччиною» [8, 563]. Радянське керівництво, попри усе намагалося виконати свої зобов'язання за Рапальським договором. Із Берліна в цей час надходили повідомлення, що «... ячмінь і жито доброї якості і викликають захоплення у покупців» [8, 565].

Радянське керівництво надавало цьому договору великого значення. Згідно з ним, радянська влада мала продавати Німеччині третину експортного хліба. Окрім торгівельного значення, він виступав передумовою майбутнього господарського зв'язку між СРСР і Німеччиною.

Передбачалося вивезти 29 млн пудів, вивезено було станом на березень 1923 р. 20 млн пудів, головним чином, до Німеччини, Фінляндії, Скандинавії і Англії [6, 24]. Це невеликі цифри порівняно з даними довоєнного експорту хліба з України, коли в середньому вивозилося більше 400 млн. пудів зерна. Однак за тих умов, що склалися в Україні на початку 1920-х рр., 20 млн пудів були невідомими для голодних українців.

Для збереження сільського господарства України та здійснення заходів щодо боротьби з недородом була створена Особлива комісія по боротьбі з наслідками недороду при РНК УСРР («Особком України»).

Засуха вразила Україну влітку 1924 р. У результаті обстеження особливої комісії по боротьбі з наслідками недороду при Раднаркомі УСРР в Україні було встановлено 145 районів, в яких чистий збір на душу 8 головних хлібів не перевищував 12 пудів. У 57 районах чистий збір на душу опинився менше 6 пудів. Із останніх 32 райони припадало на Харківський, Куп'янський і Мелітопольський округи [9, 126].

Комісією по боротьбі з наслідками неврожаю при Раді Народних Комісарів СРСР («Особком Союзу») неврожайними округами в Україні з усіма наслідками, які випливають звідси (податкові пільги, насіннева площа тощо), були визнані лише ці три округи, пізніше Мелітопольський округ було виключено з цього списку. В цих округах нараховувалося 301 тис селянських господарств із населенням у 1,5 млн осіб. Посівна площа в цих округах у 1924 р. становила 1 365 000 десятин, а площа посівів, що загинули, становила 750 000 десятин [9, 135].

Попри заходи українського керівництва, союзні органи ставили завдання про продовження хлібозаготівель в Україні. До 10 серпня 1924 р. на території України було заготовлено і вивезено до неврожайних районів РСФРР 2,5 млн пудів насінневого матеріалу. Ця поспішна заготівля насінневого зерна несприятливо позначилася на стані українського хлібного ринку, призвела до швидкого подорожчання хліба.

Для збереження озимого клину неврожайних і частково постраждалих районів України, за підрахунками Наркомзему УСРР, восени потрібно було видати натуральну насінневу позику в розмірі 7 млн пудів, що при передбачуваній ціні по 1 руб. за пуд потребувало 7 млн руб. асигнувань. Однак за рахунок загальносоюзних джерел було отримано лише 5,5 млн руб. на забезпечення зерном визнаних неврожайними районів.

Недорід 1921 – 1923 рр., потім 1924 р. охопив 145 районів України, у 1925 р. недорід охопив Придністров'я, Молдавську Республіку,

Могилівський, Тульчинський округи, частину Одеського округу і окремі райони степової смуги. Якщо у 1916 р. валовий збір хліба був 1.079 млн., то в 1923 р. – 847 млн, а у 1924 р. – 557 млн, у 1925 р. – 977 млн пудів.

За загальносоюзною статистикою колективні господарства України становили на той час 30% від загальної чисельності колгоспів [10, 24].

Отже, характерною ознакою економічного життя в перші роки радянської влади в УСРР були згорання виробництва, нестача харчів, палива, безробіття. Таку ситуацію значною мірою спричинила політика більшовиків.

1. Троцький Л. Інструкція агітаторам-комуністам на Україні / Л.Троцький // Київ. – 1990. – №12. – С. 113 – 115.
2. Экономические отношения советской России с ведущими союзными республиками. 1917 – 1922. Документы и материалы. – М.: Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 1996. – 384 с.
3. Протоколы съездов и конференций Всесоюзной коммунистической партии (большевиков). Девятый съезд РКП(б). Май-апрель 1920 г. / Под общей ред. Н.Л. Мецержкова. – М.: Партийное издательство, 1934. – 612 с.
4. Кульчицкий С.В. Невідомі сторінки голоду 1921 – 1923 рр. в Україні / С.В. Кульчицкий, А.М. Мовчан // Історичні зошити. – К., 1993.
5. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 2. – Оп. 2. – Спр. 90.
6. Двенадцатый съезд РКП(б). 17 – 25 апреля 1923 г. Стенографический отчет. – М.: Издательство политической литературы, 1968. – 921 с.
7. Пять лет российской революции и перспективы мировой революции (Доклад на IV конгрессе Коминтерна 13 ноября) // Ленин В.И. Полное собрание сочинений. – Т. 45. – С. 278 – 294.
8. Советско-германские отношения от переговоров в Брест-Литовске до подписания Рапальского договора: Сб. докум. / Ред. коллегия: С. Дёрнберг, Х. Зайдевиц, Н. Н. Земсков и др. – Т.2 (1919–1922 гг.). – М.: Политиздат, 1971. – 566 с.
9. ЦДАВО України. – Ф. 2. – Оп. 4. – Спр. 328.
10. ЦДАВО України. – Ф. 2. – Оп. 5. – Спр. 223а.

І.В. Сушик

МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНА БАЗА МТС ВОЛИНИ У 50-ТІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ

Досліджено утворення та діяльність машинно-тракторних станцій Волині у повоєнний період. Проаналізовано зростання чисельності парку, оплату праці механізаторів. Відзначено специфіку області щодо використання земельних угідь. Розглянуто діяльність спеціалізованих лукомеліоративних станцій.

Ключові слова: Волинь, МТС, ЛМС, матеріально-технічна база, оплата праці, меліорація.

Investigated the formation process of machine and tractor stations in Volyn in the post war period. Analyzed a growing number of the yards, payments for mechanics labor. Noticed a specific of using lands. Considered activity of specific reclamation stations.

Key words: Volyn, Machine and Tractor Stations (MTS), Reclamation Station (RS), material and technical base, payment for labor, melioration.

Створення високоефективного аграрного сектору економіки, здатного забезпечити і гарантувати продовольчу безпеку країни, неможливе без ґрунтовного аналізу уроків минулого. Для кращого розуміння сучасного стану сільського господарства, причин його відставання необхідне більш ретельне вивчення радянської історії. Стрижнем аграрного сектору радянської економіки протягом майже трьох десятиліть були машинно-тракторні станції (МТС). Діяльність МТС та його практичний досвід у загальносоюзному масштабі розглядали історики середини минулого століття Т.В. Басюк, Ю.В. Арутюнян, М.А. Вишан [1]. Відродження та реорганізація МТС в Україні є предметом вивчення сучасних істориків Л.В. Ровчак [2], П.І. Гайдуцького, В.М. Петрова [3]. Регіональний аспект діяльності МТС у 30-роках ХХ ст. на Житомирщині розглядає К.С. Сидоров [4], повоєнну історію становлення МТС на Волині в контексті соціально-економічного розвитку досліджує автор [5].

Автор статті ставить за мету розглянути утворення та діяльність машинно-тракторних станцій Волині у 50-ті роки ХХ ст., проаналізувати матеріально-технічний стан МТС, відзначити специфіку їх роботи в краї.

У повоєнний період Україна була одним із головних виробників і постачальників сільськогосподарської продукції в Радянському Союзі. Піднесення й реформування аграрного сектору було зумовлене зміцненням матеріально-технічної бази сільського господарства, науково-технічним прогресом, інтенсифікацією та інтеграцією виробництва. Індустріалізація дала міцну промислову базу – в країні були створені заводи тракторного та сільського машинобудування. Майже вся сільськогосподарська техніка була зосереджена в МТС, які обслуговували колгоспи.

Початок широкого будівництва МТС був покладений постановою Ради Праці й Оборони від 5 липня 1929 р. «Про організацію машинно-тракторних станцій». Відтоді вони брали активну участь у проведенні суцільної колективізації селянських господарств. Крім обробітки землі, вони повинні були також дбати про піднесення загального рівня агрономічної культури. Уряд УРСР вважав доцільним створення МТС насамперед у найважливіших зернових районах, мережа яких розгорталася досить швидко.

Після приєднання західноукраїнських земель до складу УРСР у 1939 р. значна увага надавалась організації МТС на цій території. Так, РНК УРСР і ЦК КП(б)У 25 березня ухвалили Постанову «Про організацію машинно-тракторних станцій в західних областях УРСР». Незважаючи на труднощі, за неповний 1940 р. у Волинській, Дрогобицькій, Львівській, Рівненській, Станіславській та Тернопільській областях почало працювати 174 МТС, які розгорнули діяльність із обслуговування 533 колгоспів та одноосібних селянських господарств, що сприяло підвищенню механізації сільськогосподарського виробництва в цьому регіоні.

За роки нацистської окупації були зруйновані майже всі МТС, значних збитків зазнала і їх ремонтна база, яка напередодні війни була порівняно міцною. Постанова РНК СРСР і ЦК ВКП(б) від 21 серпня 1943 р. «Про невідкладні заходи по відбудові господарства в районах, визволених від німецько-фашистської окупації» спрямовувала зусилля

трудящих на відбудову зруйнованих підприємств, МТС, відновлення довоєнних та організацію нових колгоспів [6, 145].

На грудень 1944 р. на Волині було відновлено роботу 17 МТС, відремонтовано 28 тракторів, 29 молотарок, 48 косарок, 3 двигуни, 3 автомашини і більше 220 інших сільськогосподарських машин. У лютому 1949 р. в області вже існувало 30 МТС [7, 245].

Зазначимо, що за відсутності колгоспів головну роль у радянській та організаційно-партійній роботі було відведено МТС. Саме тут зосереджувалися скеровані на роботу в села спеціалісти сільського господарства, з-поміж яких було багато партійців. Характерною особливістю адміністративного вирішення політичних питань на селі стало створення у грудні 1949 р. при МТС західних областей політвідділів, головна мета діяльності яких полягала у покращенні масово-політичної роботи серед селянства. При обласних управліннях сільського господарства були створені політсектори. Основними напрямками діяльності політвідділів стали: загальнопартійна і комсомольська робота, робота з правоохоронними органами й серед жінок [8, 13, 102 – 104].

Саме політвідділи, за оцінкою сучасних істориків, були складовою частиною тоталітарної системи. Ці надзвичайні органи партії зуміли організувати «якнайбільше хліба країні», але ця перемога була за рахунок нестерпної праці селянства і на славу командно-адміністративної системи.

У 1950-х роках одночасно з перебудовою сільського господарства відбувалась і технічна його реконструкція. На зміну примітивному сільськогосподарському інвентареві починає надходити велика кількість тракторів, автомобілів, комбайнів, які значно перевищують їх довоєнну кількість. Випуск тракторів у 1950 р. виріс, порівняно з 1940 р., у 3,8 рази. Головними постачальниками тракторів для МТС України були Харківський (ХТЗ-ДТ-54, ХТЗ-7), Липецький (КД-35), Челябінський (ЧТЗ С-80) та Володимирський (У-3) тракторні заводи. Головними постачальниками комбайнів для МТС були Запорізький завод «Комунар» (С-6), «Ростсільмаш» (С-6) та Таганрозький завод (С-4). Тракторні плуги надходили в машинно-тракторні станції з Одеського заводу ім. Жовтневої революції, Сталінського, Челябінського та Тульського заводів. Однак на формування парку МТС негативно впливала несвоєчасна відправка тракторів і комбайнів, а також інших сільськогосподарських знарядь із заводів, що призводило до диспропорції між парком машин та причіпним інвентарем [2, 52-53].

Однак колгоспи західних областей у забезпеченні тракторами й іншою сільськогосподарською технікою значно відставали від східних. Це пояснюється тим, що у землекористуванні західних областей питома вага орних і городніх земель становила тільки 43,4%, тоді як у східних – 66,4% [9, 200]. За чотири роки (1946 – 1950 рр.) кількість тракторів на Волині зросла на 2026 одиниць, а на 1954 р. становила 3584 трактори. Зрозуміло, що така кількість завезеної техніки поліпшувала роботу селян, але технічний стан тракторного парку бажав бути кращим. Так, у 1951 р. отримано нових тракторів – 546, а потребували капремонту – 317 і поточного ремонту – 383 [7, 230].

На 1949 р. із 30 МТС області лише 10 станцій мали примітивно обладнані приміщення для зберігання тракторів і в 4 МТС приміщення для зберігання

сільськогосподарських машин. Таким чином, із 131 трактора забезпечені приміщеннями були лише 67, решта зберігалася без покрівлі і, безперечно, псувалася, що впливало на технічний стан парку і викликало необхідність проведення частого ремонту й заміни окремих деталей.

Капітальний ремонт в області проводився лише в одній Рожищенській МТС, яка навіть при максимальному навантаженні не могла забезпечити ремонт тракторного парку краю [10, 7-8]. На 1 січня 1951 р. у 30 МТС Волині функціонувало лише 2 ремонтні майстерні, побудовані за типовими проектами, та 28 інших ремонтних майстерень. Також збудовано 1 агрохімлабораторію, 17 електростанцій, 214 тракторних бригад, 59 з яких виконали виробничі плани [11, 7-15].

Загалом забезпеченість МТС тракторами була низькою. В окремих з них, наприклад, у Колківській на 1949 р. було лише 2 трактори, Городнянській – 4 [12, 71]. Враховуючи рельєф місцевості, а також темпи зростання колгоспного будівництва, відчувалася гостра потреба у придбанні нових тракторів СТЗ НАТИ, які були найбільш ефективними в умовах області [10, 10]. За 1950 – 1952 рр. кількість тракторів у МТС області зросла на 140%, з них «ДТ-54» – на 80%. Кількість комбайнів зросла майже у 48 разів, зокрема самохідних – у 109 разів, льонокомбайнів – у 9 разів. Основні сільськогосподарські роботи в колгоспах було механізовано на 70 % [13, 3]. Незважаючи на те що МТС постійно отримували спеціалізовані машини, для широкого використання в колгоспному виробництві їх постійно не вистачало.

Щодо оплати праці колгоспників і робітників МТС у 1950-х роках, то вона проводилася по-різному. В МТС були свої особливості, які впливали із поєднання двох форм власності: колгоспної і державної. Головна особливість оплати праці робітників МТС полягала в тому, що механізатори, на відміну від робітників промислових підприємств і радгоспів, одержували оплату відповідно до трудоднів, які оплачувалися як державою у грошовій формі, так і колгоспом у формі натуроплати. Система натуроплати постійно змінювалась і встановлювалась як відсоток від врожаю або виконаних робіт. Крім того, оплата праці механізаторів містила гарантійний мінімум оплати трудоднів, який виплачували робітникам незалежно від отриманого врожаю. Це створювало матеріальну зацікавленість для робітників тракторних бригад і залучення колгоспників для роботи в МТС. Це і відізнало робітників МТС від колгоспників. Оплата праці колгоспника не гарантувалась, а залежала від загального прибутку колгоспу і кількості відпрацьованих трудоднів [2, 89].

Крім того, розмір заробітної плати робітників МТС залежав від територіальної зони. В Україні, відповідно до ґрунтово-кліматичних умов, слалося чітке зональне розміщення: Степ, Лісостеп, Полісся. В лісостеповій та поліській зонах умови для роботи машинно-тракторного парку були важчими, ніж в степовій зоні. Тому в лісостепу та на Поліссі механізатори отримували на трудодень більше. Трактористи в Степу, наприклад, при виконанні змінних норм виробітку на гусеничних тракторах, одержували 25 крб., а на Поліссі – 35 крб., тобто на 40% більше [14, 94].

Значні земельні площі Волині, зокрема у поліських районах, були заболоченими. Крім того, велику частину території області займали ліси й чагарники.

Все це вказувало на те, що, з одного боку, низька розораність земельної площі потребувала осушення й меліорації, з іншого – переважання природних кормових угідь і лісів створювали сприятливі умови для широкого розвитку тваринництва. Пленум ЦК ВКП(б)У (листопад 1951 р.) поставив перед партійними, радянськими та сільськогосподарськими органами поліських районів завдання «всесірно збільшувати посівні площі, ...звернути особливу увагу на меліорацію заболочених земель». Для цього в області необхідно було забезпечити МТС поліських районів кушорізами і корчувальними машинами й створити у перспективі спеціалізовані машинно-тракторні станції – лукомеліоративні станції (ЛМС).

На початку 1950-х рр. тут діяли лише машинно-меліоративні загоны, які у 1952 р. проклали 236 км нових каналів, виконавши план на 112%. Більшість робіт, однак, виконувалася вручну. Так, у 1952 р. із плану очистки осушувальної мережі фактично виконано вручну 94,9 тис. м³ і механізованим методом – 37,4 тис. м³, очищено від рослинності 798,4 тис. м² поверхні меліоративних каналів. На вищевказані роботи затрачено 25,8 тис. людино-днів. Для раціонального використання заболочених земель необхідно було організувати 4 ЛМС: у Заболотті, Маневичах, Любомлі, Любешові, з об'ємом робіт по станціях від 25,0 тис. га, і забезпечити їх необхідними механізмами.

У 1952 р. колгоспами області план осушення луків був виконаний лише на 8%, розкорчування – на 9% і поверхневого покращення луків – на 5%. Причиною невиконання плану було те, що такий вид роботи покладався на меліоративні станції, які мали бути організовані в 1952 р., однак були укомплектовані лише на кінець року [15, 4-5].

Загалом характерною ознакою того часу було перевиконання намічених планів. Так, наприклад, на 1952 р. у Ківерцівському районі було осушено 400 га землі замість 250 га плану. Всього на весну 1952 р. у природи було відвойовано 31 тис. га нових земель і поліпшено 23 тис. га луків [16, 2].

У штати райвідділів сільського господарства або МТС поліських районів планувалось ввести посаду агро-меліоратора, в обов'язки якого входило б надання допомоги колгоспам щодо правильного використання заболочених земель, а також розробка спеціальної агротехніки. Проте такий індивідуальний підхід до ведення господарства радянська влада не дуже вітала, а найчастіше давала шаблонні силові вказівки і повчання згори: як орати і чим, що сіяти і коли. Диктат відомств зобов'язував нарощувати площі під високоінтенсивні й ґрунтовиснажувальні культури та скорочувати посіви, що відновлювали родючість ґрунтів чи забезпечували потреби тваринництва. При проведенні спеціалізації виробництва ігнорувалася специфіка організації праці. Структура посівних площ часто не відповідала профілю тваринництва. Невиправданим і помилковим було механічне перенесення промислових методів у аграрний сектор.

Концептуалізація природокористування базувалася на ненаукових доктринах. Так, тотальна водна меліорація призвела до існування суперечності між досягненням максимальної продуктивності угідь, з одного боку, і збереження природної рівноваги, з іншого. Та керівників це не дуже хвилювало, і вони з гордістю доповідали, що на «відвойованих у природи» землях колгоспники сіють зернові, технічні й городні культури, збирають значно вищий урожай, ніж на

інших ґрунтах і планують у 1951 р. «відвоювати у природи» ще понад 30 тис. га перелогових, 9 тис. га заболочених земель і розкочувати 8 тис. га чагарників та 1 тис. га пеньків [9, 224].

Зрозуміло, що осушення давало змогу розширити посівні площі, відкривало особливо великі перспективи у створенні міцної кормової бази для тваринництва, але не слід замовчувати і той факт, що недалекоглядність керівників, яка проявлялась у тотальній меліорації з часом призвела до того, що природа почала відплачувати людині за необдумане ставлення до неї.

Отже, механізація сільського господарства і створення МТС на Волині проходили дуже повільно. Матеріально-технічна база колгоспів була слабкою. Під час польових робіт простоювало багато тракторів через несправність, відсутність запасних частин або причіпного інвентарю. Строк служби машин внаслідок незадовільного ремонту і передчасного зносу скорочувався наполовину, а витрати пального і мастила непомірно зростали. Основними проблемами налагодження їх роботи були такі: нерівномірний розподіл техніки, а то й повна її відсутність, нестача кадрів, зокрема керівних. Загалом механізація і створення МТС, оплата їх праці з обслуговування колгоспів здійснювалася, головним чином, за рахунок селянства.

1. Басюк Т.Л. МТС – решающая сила в развитии колхозного производства / Т.Л. Басюк. – М.: Госполитиздат, 1954. – 230 с.; Арутюнян Ю.В. Механизаторы сельского хозяйства СССР в 1929-1957 гг. / Ю.В. Арутюнян – М.: Изд-во АН СССР, 1960. – 341 с.; Выльцан М.А. Восстановление и развитие материально-технической базы колхозного строя (1945-1956) / М.А. Выльцан. – М.: Мысль, 1973. – 263 с.
2. Ровчак Л.В. Оплата праці робітників МТС України (50-ті рр.) / Л.В. Ровчак // Український селянин: зб. наук пр. науково-дослідного інституту селянства. Вип. 1 / Ін-т історії України НАН України, НДІ. – Черкаси: 2001. – С. 88-90; Ровчак Л.В. Машинно-тракторні станції в Україні (50-ті рр.): автореф. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / Л.В. Ровчак. – Донецьк, 2000. – 19 с.
3. Гайдуцький П. І. Відродження МТС (Організація машинно-технологічних станцій в ринкових умовах) / П. І. Гайдуцький, М. Г. Лобас. – К., 1997. – 508 с.; Петров В. М. Історична роль машинно-тракторних станцій та перспективи їх розвитку в Україні / В.М. Петров. – К.: «Економіка АПК». – 2010. – № 2.
4. Сидоров К.С. Утворення та діяльність машинно-тракторних станцій на Житомирщині в 30-х роках ХХ століття / К.С. Сидоров // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. Випуск XXXVII, 2013.
5. Сушик І.В. Машинно-тракторні станції Волині у повосенній відбудові сільського господарства краю (1944-1953 рр.) / І.В. Сушик // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції [«Дні науки 2006»], (Дніпропетровськ, 15-27 квітня 2006 р.). – Том 31. Історія. – Дніпропетровськ, 2006.
6. Комуністична партія Радянського Союзу в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. 1898-1971. (Ін-т історії партії при ЦК Компартії України, Філі. Ін-ту марксизму-ленізму при ЦК КПРС; За заг. ред. П.І. Федосеева, К.У. Чернетка. – К.: Політвидав України. – Т.6: 1941-1954, 1980. – 523 с.
7. Волинь Радянська (1939-1964 рр.). Збірник документів і матеріалів. – Ч.3. – Львів: Каменяр, 1971. – 347 с.
8. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГОУ). – Ф. 1 – Оп. 30. – Спр. 279; Сайчук І.А. Створення і діяльність політвідділів МТС

/ І.А. Сайчук // Український історичний журнал. – 1979. – № 9.
9. Соціалістичні перетворення в західних областях Української РСР. 1939-1979: Збірник документів і матеріалів. – К.: Наук. думка, 1989. – 466 с.
10. Державний архів Волинської області (далі – Держархів Волинської області). – Ф. Р-295. – Оп. 4. – Спр. 184.
11. Держархів Волинської області. – Ф. Р-295. – Оп. 6. – Спр. 353.
12. Держархів Волинської області. – Ф. Р-295. – Оп. 6. – Спр. 334.
13. Блоха І. Зростає тракторний парк / І. Блоха // Радянська Волинь. – 1953. – 9 січня.
14. Пристапчук Л.С. Організація використання машинно-тракторного парку в колгоспах / Л.С. Пристапчук, М.П. Хотенко – К.: Держсільгоспвидав УРСР, 1960.
15. Держархів Волинської області. – Ф. Р-677. – Оп. 7. – Спр. 14.
16. У наступ на болота, товариші волиняни // Радянська Волинь. – 1952. – 7 травня.

Л.Г. Шугай

СОЦІАЛЬНА ІНФРАСТРУКТУРА ПЕРШОЦІЛІННИКІВ У КАЗАХСТАНІ (1954 – 1956 РР.)

Статтю присвячено становленню соціальної інфраструктури для першоцілінників у Казахстані. Вивчено вирішення житлового питання, налагодження побуту та дозвілля першоцілінників, проблеми торгівлі, водопостачання, медичне обслуговування, будівництва закладів освіти, капіталовкладення в сільське господарство, проблеми системи професійно-технічної освіти тощо. Висвітлено як перші успіхи з цих питань, так і ті недоліки та складнощі, що мали місце. Визначено пріоритети у створенні соціальної інфраструктури в перші роки підйому цілінних та перелогових земель у республіці.

Ключові слова: соціальна інфраструктура, житлове питання, громадське харчування, цілінник, дозвілля.

The article is devoted to the establishment of the social infrastructure of the first virgin land men in Kazakhstan. The solving of the housing, setting life and leisure of the first virgin land men, issues of trade, watersupply, health care, the construction of the educational institutions, investment in agriculture, problems of the vocational education are studied. The first success in the solving of these problems, and the the deficiencies and complexities that have been occurred are observed. The priorities in the creation of the social infrastructure in the early years of the upgrade of the virgin and fallow lands in the country are defined.

Key words: the social infrastructure, the housing, the catering, the first virgin land man, leisure.

Актуальність теми полягає в тому, що освоєння цілінних та перелогових земель є одним із наймасштабніших аграрних проєктів ХХ ст. Тому все, що стосується його реалізації, має науково-практичну цінність. Окремі питання облаштування першоцілінників були предметом наукової уваги С. Пахомової, Т. Жумасултанова та інших учених. Водночас перспективним є вивчення становлення соціальної інфраструктури для першоцілінників Казахстану. Автор статті ставить за мету розкрити, як вирішували житлове питання, облаштування побуту першоцілінників, забезпечення продуктами харчування та водою, медичне обслуговування та проблеми з закладами освіти, професійно-технічне навчання першоцілінників.